

Het statuut en het openbaar
beheer van de kerken

Marc XENOPHONTOS

Jurist - Directie Juridische Zaken

Brussel Plaatselijke Besturen

De kerkgebouwen die beheerd worden door de kerkfabrieken, zijn openbaar erfgoed door bestemming. Indien een kerkfabriek ophoudt te bestaan, moet er voor de kerk een desaffectatieprocedure gestart worden.

De kerken in Brussel, een erfenis van het verleden

De organisatie van de eredienst, meer bepaald van de katholieke cultus, in België is een directe erfenis van het concordaat dat na onderhandelingen in 1800 ondertekend werd door Consul Bonaparte en Paus Pius VII op 15 juli 1801. De voorwaarden van het concordaat zijn omgezet in het Franse recht van die tijd in twee teksten die nog steeds van toepassing zijn in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest:

1. Wet van 8 APRIL 1802 betreffende de inrichting van de erediensten (Wet van 18 germinal jaar X);
2. keizerlijk decreet van 30 december 1809 op kerkfabrieken.

Artikel 75 van de wet van 8 april 1802 heeft de kerken die geconfisqueerd waren tijdens de Franse Revolutie, teruggegeven aan de katholieke cultus. De wet voorziet in één gebouw per pastoor en per hulpkerk. Artikel 77 gaat verder. Indien de pastoor niet beschikt over een geschikt gebouw, is de bisschop bevoegd om in overleg met de Regering hier een oplossing voor te zoeken.

Wat betreft het aantal pastoors bepaalt artikel 60 dat er minstens één parochie is per vredegerecht. Bovendien kunnen er indien nodig hulpkerken gevestigd worden.

Momenteel beheren 107 kerkfabrieken evenveel parochies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bij deze 107 parochies komt nog de fabriek van de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele.

Het statuut van de kerkfabrieken en de kerken

Het statuut van de kerkfabrieken

In België wordt de vrijheid van eredienst beschouwd als een openbare dienst. Deze vrijheid wordt zelfs gegarandeerd in de Grondwet, in artikel 19. Maar ook het principe van wederzijdse niet-inmenging tussen kerk en staat moest worden gegarandeerd. Daarom verbiedt artikel 21 van de Grondwet de staat zich te bemoeien met de benoeming van de bedienaars van de erediensten.

Verder moest er nog gezorgd worden voor de nodige materiële middelen voor de uitoefening van de eredienst en hun financiering. Dat is de bestaansreden van en de enige bevoegdheid die is toegekend aan de kerkfabrieken. De kerkfabrieken zijn wat men noemt “instellingen belast met het beheer van de temporalien van de eredienst”.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt hun bestaan nog altijd geregeld door artikel 76 van de wet van 8 april 1802 betreffende de inrichting van de erediensten. Artikel 61 geeft de bisschop de exclusieve bevoegdheid om het aantal en de omvang van de parochies te regelen. Deze beslissingen van de bisschop vereisen echter de goedkeuring van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering.

Met haar goedkeuring verleent de Regering aan de nieuwe instelling een publiekrechtelijk statuut. De kerkfabriek is derhalve een openbare instelling, zoals een gemeente of een OCMW.

Het statuut van de kerken die worden beheerd door een kerkfabriek

De kerkfabrieken mogen privé- en openbaar erfgoed bezitten. Het privé-erfgoed van de kerkfabrieken is erfgoed dat is verworven door schenkingen of legaten of dat is aangekocht met eigen vermogen en dat niet bestemd is voor de uitoefening van de eredienst. Het openbaar erfgoed is het erfgoed dat onmisbaar is voor de vervulling van de opdracht van openbare dienst van de instelling.

De kerkgebouwen worden ter beschikking gesteld van de bisschop krachtens artikel 75 van de wet van 8 april 1802 betreffende de inrichting van de erediensten. De gebouwen zijn bestemd voor de uitoefening van de eredienst als opdracht van openbare dienst. Op grond daarvan zijn kerken, net als scholen of gemeentehuizen, erkend als openbaar erfgoed. Men spreekt daarom van “openbaar erfgoed door bestemming”. De bestemming is in dit geval de uitoefening van de eredienst.

Gevolgen van het statuut van openbaar erfgoed

Er zijn talrijke gevolgen verbonden aan het statuut van openbaar erfgoed. Dit is niet de aangewezen plaats om al deze aspecten te behandelen, zeker niet de fiscale aspecten. Een eerste belangrijk aspect dat we hier wel moeten vermelden, is het onvervreembare karakter. Immers, op grond van het beginsel van continuïteit van de openbare dienst moet het gebouw, zolang het bestemd is voor een opdracht van openbare dienst, beschikbaar blijven voor de uitvoering van de opdracht. Met andere woorden, er kan geen andere bestemming gegeven worden, zolang er geen desaffectatie is uitgesproken wat betreft de uitoefening van de eredienst.

De desaffectatieprocedure

Volgens de huidige stand van de wetgeving in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een desaffectatie van een plaats van verering slechts mogelijk door de ontzetting van de instelling die instaat voor het beheer ervan. In de katholieke cultus kan alleen de bisschop beslissen over het aantal en de omvang van de parochies ¹. Bijgevolg kan een desaffectatie alleen plaatsvinden op initiatief van het aartsbisdom.

Concreet betekent dit dat het aan de bisschop is om vaststellen dat de eredienstgemeenschap die het gebouw gebruikt, niet meer voldoende leden telt om de instandhouding ervan te rechtvaardigen. Hij zal dan een precieze inventaris laten opmaken van de activa van de gemeenschap en voorstellen de bezittingen en de omvang van de parochie die zal verdwijnen, over te dragen aan een of meer kerkfabrieken.

Hij zal dit voorleggen aan de Regering, die de eindrekening van de penningmeester, de verdeling van de activa en de nieuwe geografische afbakeningen moet goedkeuren. De Regering zal haar goedkeuring verlenen wanneer ze heeft vastgesteld enerzijds dat er kwijting kan worden verleend aan de penningmeester en dat hij de borg kan terugkrijgen die hij heeft moeten stellen bij zijn indiensttreding, en anderzijds dat alle eventuele bezittingen van de kerkfabriek naar een andere kerkfabriek gaan.

Gedeeltelijke desaffectatie

Kerken zijn vaak monumentale gebouwen van indrukwekkende omvang. De bisschop kan vaststellen dat er wel een plaatselijke eredienstgemeenschap is die de plaats van verering gebruikt, maar dat het gebouw buitensporig groot is gelet op het gebruik dat ervan wordt gemaakt. Er zijn al enkele projecten aan de gang voor een gedeeltelijke herbestemming van een kerk, waarbij er ruimte voorbehouden blijft voor de uitoefening van de eredienst. In dat geval blijft het onderhoud van de ruimte de verantwoordelijkheid van de kerkfabriek, die dus niet verdwijnt. Het vereiste onderhoud neemt echter sterk af door de gedeeltelijke desaffectatie en wordt dus veel beter financieel draagbaar.

De gebouwen bestemd voor de uitoefening van erkende erediensten

---

Als het gaat over herbestemming, denkt men in de eerste plaats aan katholieke kerken. Daar zijn objectieve redenen voor, waar hier niet moet over uitgeweid worden. Het kan nochtans ook gaan om andere plaatsen voor de uitoefening van een eredienst. Ofwel omdat er geen behoefte meer is aan de bestemming, ofwel omdat de plaatselijke eredienstgemeenschap voor een andere locatie gekozen heeft. Noch de wet van 1802, noch het keizerlijk decreet heeft betrekking op deze plaatsen. Krachtens het beginsel van gelijkheid gelden voor deze plaatsen echter dezelfde regels en procedures.

Het verschil tussen desacralisatie en desaffectatie

Als het gaat over kerken, wordt vaak het begrip “desacraliseren” gebruikt. Desacralisatie is echter geen aangelegenheid die de burgerlijke autoriteiten aanbelangt.

---

¹ Artikel 61 van de wet van 8 april 1802 betreffende de inrichting van de erediensten

Het feit dat de regering een gebouw bestemd voor de uitoefening van de eredienst, maakt het gebouw niet sacraal. De gewestelijke overheid doet niet meer dan verklaren dat het gebouw bestemd is voor de uitoefening van een erkende eredienst. Het sacrale karakter is iets wat behoort bij de religieuze autoriteit en de eredienstgemeenschap die de plaats gebruikt.

Herbestemmingsmogelijkheden

Hoewel het sacrale karakter van de plaats geen zaak is van de burgerlijke autoriteiten, verleent de geschiedenis van de plaats haar eerbiedwaardigheid. Deze eerbiedwaardigheid is niet alleen te danken aan de locatie, maar zeker ook aan de personen die de plaats kunnen hebben bezocht. Een eventuele herbestemming moet derhalve rekening houden met het respectabele karakter. Uiteraard is dit subjectief en vatbaar voor interpretatie. Sommige bestemmingen zullen echter niet verenigbaar zijn met de geschiedenis van de plaats.

Een mogelijke bestemming is het gebruik van de niet meer gebruikte plaats voor erediensten van een andere cultus. Er kunnen zich dan twee gevallen voordoen. Ofwel is de eredienstgemeenschap die de plaats overneemt, niet erkend. In dat geval gaat het om beheer door privaatrechtelijke personen, zonder tussenkomst van de burgerlijke overheid in het beheer van de cultus. Ofwel wordt de plaats overgenomen door een erkende eredienstgemeenschap. In dat geval wordt de plaats opnieuw openbaar erfgoed bestemd voor de uitoefening van de eredienst.

Het idee is ook geopperd om een plaats van verering te delen tussen verschillende erkende gemeenschappen. De huidige wetgeving staat dat echter niet toe. Artikel 46 van de wet van 8 april 1802 stelt immers dat één geloofshuis slechts voor één cultus mag worden gebruikt. Om dit verbod op te heffen, is er een besluit van het Brusselse Parlement nodig.

Het eigendomsstelsel

De kerken die geconfisqueerd werden door de Revolutie, zijn opnieuw ter beschikking gesteld van de bisschoppen². Dat wil echter niet zeggen dat de kerkgebouwen eigendom zijn van de kerkfabrieken die ze beheren. Integendeel, de kerken zijn vaak eigendom van de gemeente. Vandaar ook de verplichting van de gemeenten om financieel bij te dragen aan het onderhoud van de gebouwen indien de inkomsten van de kerkfabriek niet volstaan.

Daarom moet er in geval van desaffectatie telkens een uittreksel van de kadastrale legger bij het dossier gevoegd worden. Indien de gemeente eigenaar is, blijft het gebouw gewoon deel uitmaken van het gemeentelijk erfgoed. De gemeente kan beslissen of ze het gebouw bewaart dan wel te koop stelt. Indien de gemeente het gebouw behoudt, is het haar beslissing welke bestemming het gebouw krijgt. Als ze het gebouw te koop stelt, kan ze voorwaarden verbinden aan de verkoop. Een van deze voorwaarden kan een kader voor het toekomstige gebruik van de plaats zijn.

De meubelen en de versiering

Kerken omvatten niet alleen het gebouw zelf, maar vaak ook meubilair, kunstwerken en andere objecten van historische of erfgoedkundige waarde. Wat dat betreft is er een optreden van de Regering vereist. Het is immers verboden om zonder de toelating van de Regering kunstvoorwerpen of historische monumenten die in kerken geplaatst zijn, los te maken, mee te nemen of te vervreemden³.

---

² Artikel 75 van de wet van 8 april 1802 betreffende de inrichting van de erediensten

³ Koninklijk besluit van 16 AUGUSTUS 1824 houdende dat de kerkbesturen en kerkelijke administraties geen beschikkingen kunnen nemen omtrent onderwerpen, waarvan de bezorging hen niet uitdrukkelijk bij de bestaande wetten, reglementen of verordeningen is opgedragen